

مسکن و محیط تراویث

شماره ۱۳۱ ♦ پیاپی ۸۹ ♦

«گردشگری روستایی» راهکاری سازنده برای توسعه روستایی نمونه موردی: روستای فهلیان

علی شمس الدینی*

تاریخ دریافت مقاله:

۱۳۸۸/۰۸/۱۰

تاریخ پذیرش مقاله:

۱۳۸۹/۰۶/۲۳

چکیده

روستاهای به منزله فضای حیاتی تعداد بسیاری از انسان‌ها به‌ویژه در جوامع در حال توسعه که با انبوهی از مشکلات، محدودیت‌ها و کمبود منابع و سرمایه روبه‌رو هستند، به منظور جوابگویی به تأمین نیازها و همچنین ارتقای سطح و کیفیت زندگی، اشتغال و بهبود وضعیت اقتصادی- اجتماعی ساکنان این سکونتگاه‌ها درگذر زمان نیازمند رشد و توسعه هستند. از آنجا که فقیرترین روستان‌نشینان را افراد بدون زمین کشاورزی یا با زمین کشت اندک، تشکیل می‌دهند؛ می‌توان با تنوع بخشی به فعالیت‌های غیرکشاورزی در این سکونتگاه‌های انسانی موجبات اشتغال‌زایی، کاهش فقر و ایجاد رفاه اجتماعی نسبی را در این کانون‌های کوچک جمعیتی فراهم آورد. از این‌رو، برنامه‌ریزان برای رسیدن به توسعه پایدار روستاهای، تدبیر و راهکارهای گوناگونی اندیشه‌اند که در این بین می‌توان از بسط و توسعه صنعت گردشگری در روستاهای بعنوان فعالیتی انسانی- اقتصادی که ضمن ایجاد اشتغال و درآمدزایی در سبب تعامل دوسویه و سازنده روستایان با دیگر افراد و فرهنگ‌ها می‌شود، یاد کرد.

در پژوهش پیش‌رو تلاش است که ضمن بیان اصول و مفاهیم گردشگری روستایی و ارتباط تنگاتنگ آن با موضوع توسعه روستایی با تکیه بر مطالعات کتابخانه‌ای و تحلیل ادراکی، به معرفی جذایت‌ها و ظرفیت‌های طبیعی- تاریخی گردشگری در روستای فهلیان از توابع بخش مرکزی شهرستان ممسنی پرداخته شود. در پایان به ارائه راهکارهای گوناگون برای اجرایی شدن طرح‌های گردشگری و توسعه این فعالیت در این روستای مورد نظر برای زمینه‌سازی به منظور توسعه همه‌جانبه فهلیان اقدام شده است.

واژگان کلیدی: گردشگری، گردشگری روستایی، توسعه، توسعه روستایی، روستای فهلیان.

* عضو هیئت علمی گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.

مقدمه

و مؤلفه‌های مهم توسعه و محرومیت‌زدایی در میان سکونتگاه‌های انسانی (شهر و روستا) به شمار می‌رود. به عبارت دیگر جهت‌گیری فعالیت‌های اقتصادی در صنعت توریسم جریان بهینه‌سازی است که در آن گروه‌های مختلف سعی در حداکثر کردن منافع خود و رسیدن به اهداف مربوطه را دارند (صیاغ کرمانی، ۱۳۸۰: ۳۰۰). در نتیجه، دستیابی به سطح قابل قبولی از فرایند توسعه در تمامی مکان‌ها، مستلزم بهره‌گیری از گزینه‌های گوناگون و متنوع است و در سطح محلی گردشگری روستایی یکی از آن‌هاست. که می‌تواند با برنامه‌ریزی اصولی و مناسب و شناسایی توان‌ها و تنگناهای موجود نقش مؤثری را در تنوع‌بخشی به اقتصاد محلی و زمینه‌سازی برای توسعه روستاهای بر عهده داشته باشد. از بعده فرهنگی فعالیت گردشگری در نواحی روستایی به دلیل جهانی شدن اهمیت روزافروزی یافته است؛ زیرا جهانی شدن، فرهنگ‌های سنتی، آداب و رسوم و فوکلورهای قدیمی جوامع را به‌ویژه در فضاهای شهری کم‌رنگ کرده و درنهایت از بین می‌برد (قادری، ۱۳۸۳: ۱۴۷). از این‌رو، گردشگری روستایی می‌تواند به احیا و زنده نگه داشتن این آداب و فرهنگ‌ها در این‌گونه محیط‌های اجتماعی - تاریخی کمک شایان توجهی بکند. در هر حال سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان به گردشگری به عنوان «صنعتی» که ثبات اقتصادی و جمعیتی را برای جوامع روستایی به دنبال دارد، می‌نگرند و بسیاری گردشگری را عنصر لازم برای حرکت به سوی اصلاح مناطق روستایی می‌دانند و از گردشگری به عنوان راهبردی که می‌تواند با توجه به اثربخشی خاص خود به جوامع روستایی حیات دوباره بدهد و آن‌ها را پا بر جا نگه دارد، یاد می‌کنند (از کیا و دیگران، ۱۳۸۷). بنابراین، گردشگری روستایی به عنوان یک کارکرد فراساختاری می‌تواند از طریق مشارکت و وابستگی به سایر

در عرصه نوین جهانی، تنوع بخشیدن به اقتصاد و افزایش شاخص‌های توسعه انسانی، رفع مشکلات ناشی از صنعتی‌شدن و آلودگی بیش از حد استاندارد شهرها، افزایش بهره‌وری و کارآمدی نیروی انسانی، اشتغال‌زایی، تعامل فرهنگ‌ها و حفظ محیط زیست و در مجموع، توسعه پایدار از دغدغه‌هایی است که جهان امروز با آن روبروست و هریک از کشورها در هر سطحی از توسعه در تلاش هستند تا پاسخ لازم به این مسائل را بیابند. در این میان کشورهایی که به تنوع‌بخشی اقتصادی روی آورده‌اند و می‌خواهند خود را از اقتصاد تک پایه‌ای برهانند و در جستجوی شناخت ظرفیت‌ها یا خلق مزیت‌های نوین توسعه هستند، بسیار موفق‌تر از دیگر جوامع بوده‌اند. یکی از این مؤلفه‌ها (گسترش صنعت گردشگری) است که اغلب کشورهایی که به لحاظ موقعیت مکانی از این مزیت‌ها بهره‌مند هستند، آن را در برنامه توسعه ملی خود گنجانیده‌اند تا از این طریق بتوانند فرایند توسعه ملی خود را تسريع و تکامل بخشند» (جانلی، ۱۳۷۸: ۲۱). در این راستا و در عرصه زیستی - فضایی محیط‌های سکونتی، به‌ویژه در جوامع در حال توسعه نابرابری در توزیع منابع، امکانات و منافع ملی میان سکونتگاه‌های شهری و روستایی موجب بروز تنگناها و مشکلاتی در محیط‌های روستایی و شکاف درآمدی میان این مراکز جمعیتی شده است، در نتیجه این مسائل و نابرابری‌ها؛ بسیاری از اندیشمندان تمهدات و استراتژی‌های فراوانی را برای دستیابی به توسعه در محیط‌های روستایی ارائه داده‌اند که یکی از این موارد توسعه و گسترش فعالیت گردشگری روستایی به عنوان جزوی از صنعت گردشگری در آن دسته از روستاهایی است که دارای ظرفیت‌های طبیعی و تاریخی لازم برای گسترش این صنعت است. بدین‌موال و در چارچوب طرح‌های آمایشی اعم از ملی، منطقه‌ای و محلی جهانگردی و صنعت توریسم به عنوان یکی از ابزار

رساله‌ها و طرح‌های پژوهشی) و نیز روش میدانی به صورت بازدید از این روستا مشاهده محل و عکسبرداری از جاذبه‌های گردشگری روستا بهره گرفته شده است.

مبانی نظری پژوهش

۱- مفهوم گردشگری روستایی

تاریخ، فرهنگ، شیوه زندگی و زبان هر قوم در یک منبع فraigیر به هم بافته شده است که درک و شناخت این نسخ فقط از راه مشاهده مستقیم آن بهتر حاصل می‌شود و بی‌شناخت این نسخ فraigیر در جوامع گوناگون فرهنگ جامعه اگر نپرسد و از بین نرود، بی‌شک از رشد باز می‌ماند (وای. گی، ۱۳۸۲: ۲۹۵) بنابراین، گردشگری در فضایی که سرنوشت فرهنگ‌ها به هم وابسته‌اند، یک گفتگوی گسترده فرهنگی است که سیاحتگران و گردشگران پیام‌آوران به رشد سازگار شدن این فرهنگ‌ها با یکدیگر و ابزاری برای ایجاد تفاهم میان آن‌هاست (دبائی، ۱۳۷۱: ۱۹-۳۷). به دنبال این مباحث، گردشگری روستایی به عنوان یک فعالیت تفریحی - اجتماعی و اقتصادی در نیمه دوم قرن ۱۸ م در اروپا به خصوص انگلستان ظاهر شد، که نه تنها شامل جاذبه‌ها، امکانات و فعالیت‌های تفریحی می‌شود، بلکه نیازمند خدمات و ارائه تسهیلاتی برای گردشگران نیز هست. بدین منوال گردشگری روستایی می‌تواند به کلیه فعالیت‌ها و خدماتی که به وسیله کشاورزان، مردم و دولت‌ها برای تفریح، استراحت و جذب توریست و نیز فعالیت‌هایی که به وسیله گردشگران در نواحی روستایی صورت می‌گیرد، گفته شود. همچنین جریان گردشگری روستایی را می‌توان «زمینه اطلاقی به گردشگرانی دانست که برای گذران اوقات فراغت خود در یک روستا یا در نزدیکی آن اقامت کرده و نسبت به وضع

بخش‌های اقتصادی و فرهنگی جامعه گسترش و تداوم یابد و به نوبه خود در رشد و تعالی روستا و بالطبع گره خوردن آن با توسعه ملی نقش مهمی در فرایند توسعه کشور ایفا کند. بدین منظور، تحقیق حاضر سعی دارد تا با بررسی نمونه‌هایی از مباحث و کلیات نظری و پایه‌ای «گردشگری روستایی» و با مطالعات کتابخانه‌ای به بررسی نقش گردشگری روستایی در ایجاد تحولات اقتصادی - اجتماعی و زیستمحیطی روستاهای در نهایت به تحلیل عملکرد گردشگری در توسعه پایدار روستایی بپردازد. همچنین با انجام مطالعات میدانی به معرفی جاذبه‌های گردشگری در روستای فهلیان از توابع بخش مرکزی شهرستان ممسنی پرداخته و راهکارهای توسعه گردشگری را در این روستا به منظور زمینه‌سازی برای توسعه این روستا بیان کند. از این‌رو، پرسش‌های زیر برای تحلیل پژوهش مطرح می‌شود.

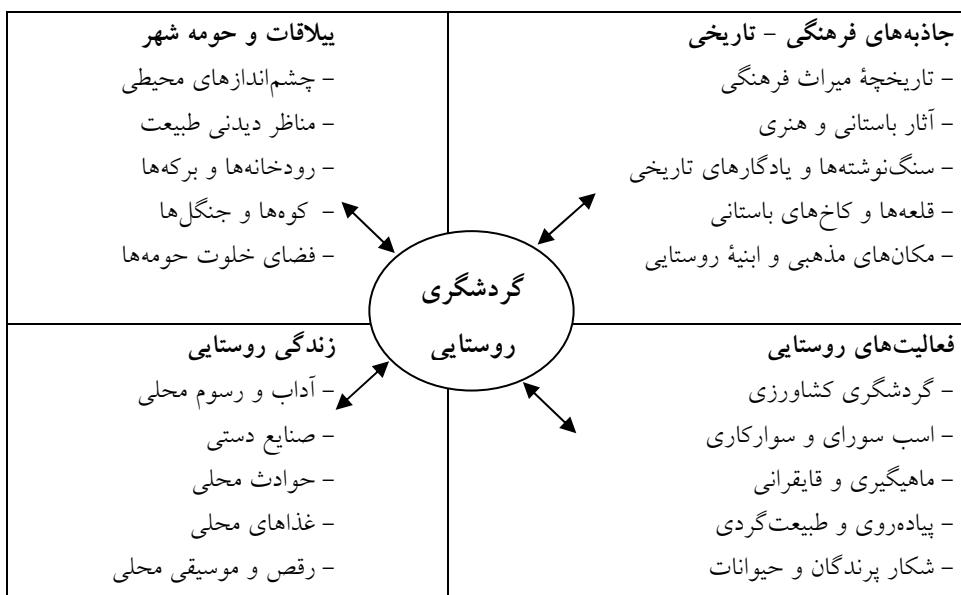
۱. گردشگری روستایی چگونه و در چه مسیری می‌تواند زمینه توسعه روستاهای را فراهم کند؟
۲. روستای فهلیان دارای چه قابلیت‌ها و جاذبه‌هایی در زمینه توسعه فعالیت‌های گردشگری روستایی است؟

روش تحقیق

در این پژوهش که تحقیقی بنیادی و توصیفی - تحلیلی توأم با انجام مطالعات میدانی است، تلاش می‌شود تا ضمنن بیان کلیات نظری مرتبط با گردشگری روستایی و تحلیل آثار آن در زمینه‌سازی برای توسعه روستاهای از راه مطالعات کتابخانه‌ای و ادراکی، به معرفی جاذبه‌ها و ظرفیت‌های (طبیعی، انسانی و تاریخی) گردشگری در روستای فهلیان از توابع بخش مرکزی شهرستان ممسنی پرداخته شود. در نگارش و گردآوری اطلاعات این مقاله از دو روش کتابخانه‌ای (مطالعه مقالات، گزارشات و کتاب‌های متعدد فارسی و لاتین،

زندگی و شرایط محیط محلی روستا کسب آگاهی می‌کنند» (جوان، ۱۳۸۳: ۱۱۴). در نهایت گردشگری روستایی، نتیجه یک مفهوم فراگیر از گریزهای شهری است که در سیطره سرمایه‌داری، رهیافت پسافور دیسم را در عبور از نگرش تک محور در نواحی روستایی در قالب کنش‌پذیری اقتصادی- اجتماعی که می‌تواند زمینه‌ساز درآمد و اشتغال باشد، در آمیختگی با صنعت زمینداری به اجرا می‌گذارد (مافي و دیگران، ۱۳۸۷). (جدول ۱).

۲- آثار مثبت گردشگری در محیط‌های روستایی
سازمان تجارت جهانی (۱۹۹۶) عمدۀ کارکردهای توریسم روستایی را برای برآوردن دو هدف

جدول ۱. مفهوم و عناصر مرتبط با گردشگری روستایی منبع: مطالعات نگارنده با اقتباس از روزتای سکه، ۱۳۸۵

مشارکت کنند. این اثار اقتصادی را می‌توان در ۳ مورد ذکر کرد:

۲-۱-۱- آثار درآمدی

مخارجی که ناشی از گردشگری است، به صورت درآمد به اقتصاد آن روستا یا ناحیه تزریق می‌شود، به گونه‌ای که وقتی توریست در ناحیه

زیر می‌داند. الف) افزایش ظرفیت اقتصاد جوامع روستایی برای نوآوری و توسعه منابع انسانی با جلب سرمایه‌گذاری در این مناطق و متنوع کردن ساخت و کارکردهای اقتصادی جوامع روستایی؛ ب) خروج مناطق روستایی از حالت انزوای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی موجود و اتصال اقتصاد مناطق روستایی کشورها به اقتصاد

که طیف وسیعی از خدمات را ارائه می‌دهند (هتل‌ها، مسافرخانه‌ها، رستوران‌ها، فروشگاه‌های مواد غذایی، صنایع دستی و غیره). بنابراین، دولت‌ها نیز به همین دلیل توجه بیشتری به سرمایه‌گذاری در این گونه صنایع می‌کنند؛ زیرا ایجاد مقادیر معینی سرمایه‌گذاری در صنایع زیربنایی (راه، برق، آب و ...) موجب سرمایه‌گذاری‌های دو چندان در صنایع جانبی و پشتیبانی‌کننده این صنعت می‌شود (اردستانی، ۱۳۸۷: ۲۵۱). ازین‌رو، برای افزایش زیرساخت‌ها و بهبود خدمات و تسهیلات رفاهی - تفریحی قابل ارائه به گردشگران در روستاهای نیازمند امکانات اساسی در روستاهای هستیم، که این فقط با سرمایه‌گذاری و جذب اعتبارات ملی و محلی و سوق‌دادن آن‌ها به سمت سکونتگاه‌های روستایی امکان‌پذیر است.

۲-۲- آثار اجتماعی - فرهنگی

گردشگری می‌تواند تغییرات فرهنگی و اجتماعی مهمی را در روستاهای میزبان ایجاد کند و از طریق توزیع درآمد، اشتغال‌زایی و کاهش فقر، باعث توسعه و پیشرفت اجتماعی شده و رفاه و سلامت عمومی را ایجاد کند (قادری، ۱۳۸۳: ۱۵). از آنجا که گردشگری عبارت است از سیاحت در زمان و مکانی گسترشده‌تر. این فرهنگ‌ها هستند که با (حرکت و گسترش) خویش پایه و اساس تمدن‌ها را شکل داده و با زنده نگه داشتن آزادی در خاطره‌ها در فضاهای گسترشده و بی‌قيد و بند، انسان را به اندیشه‌یدن فرا می‌خوانند. بنابراین، فرهنگ یک جلوه روشی از حیات اجتماعی است (دیباچی، ۱۳۷۱: ۱۸). بنابراین گردشگری و جابه‌جایی انسانها، علاوه بر آثار عمیق فرهنگی و روحی، به مثابه پلی قلمداد می‌شود که انسان‌ها و سرزمین‌ها و در مفهومی محلی و کوچک‌تر؛ روستاهای را به یکدیگر مرتبط می‌سازد و موجبات استحکام پیوندهای اجتماعی ملت‌ها «مکان‌ها» را فراهم می‌آورند.

«روستایی» پول خرج می‌کند، باعث ایجاد درآمد برای شخص دیگری شده و در نتیجه بخشی از درآمد این شخص دوباره خرج و بقیه پس انداز می‌شود. به همین ترتیب اثر اولیه میزان معینی از مخارج یک شخص طی دفعات متواتی و در مدت زمانی نسبتاً قابل توجهی اثر لازم را از خود در اقتصاد آن مکان (روستا) بر جای می‌گذارد (پایلی‌یزدی و دیگران، ۱۳۸۵: ۳۹). گردشگری روستایی با افزایش درآمد روستائیان از طریق ارائه خدمات و فروش تولیدات خود به گردشگران، تلاش برای به کارگیری استعدادها و کشف منابع بالقوه برای کسب درآمد از راه رشد صنایع دستی روستایی و جذب سرمایه‌های سرگردان و به جریان انداختن آن در محیط روستا موجبات دستیابی به سطحی از تعادل اقتصادی به واسطه تسریع در گردش پول را در فضای روستاهای به همراه دارد.

۲-۱-۲- آثار اشتغال‌زایی

با توجه به آثار جنبی گردشگری در اقتصاد، مسئله اشتغال‌زایی دارای اهمیت فراوانی است که می‌تواند علاوه بر ایجاد درآمد و تنوع‌سازی اقتصاد محلی از آثار زیانبار فرهنگی - اجتماعی ناشی از بیکاری جلوگیری کند. ازین‌رو، این صنعت (گردشگری روستایی) بسیار کاربر بوده و یکی از مزیت‌های مهم آن شاید بی‌نیازی به نیروی کار متخصص و جلب استفاده از نیروی کار ساده یا نیمه‌ماهر برای خدمت در این صنعت (به خصوص در بخش ساختمان و تهیه مواد غذایی مورد نیاز توریست‌ها) است که باعث اشتغال موقت یا دائم برای بیشتر سکنه روستا می‌شود (سینایی، ۱۳۷۹: ۴۱).

۳-۱-۲- گردشگری محركی برای سرمایه‌گذاری

در روستاهای

این صنعت دارای ساختار مخصوص به خود به خصوص تجمع تعداد بسیاری از بنگاه‌های کوچک بوده

(شارپلی، ۱۳۸۰: ۷۴). گرددشگری با توسعه و گسترش روابط مکانی-فضایی روستاهای و دیگر نقاط سکونتگاهی، سبب ایجاد فرصت برای مرادفات اجتماعی و تبادلات فرهنگی میان سکونتگاهها و بالطبع افزایش آگاهی عمومی جامعه روستایی و تکامل و تعالیٰ شخصیت روستاییان با اطلاع از ارزش‌های فرهنگی خود و دیگر مراکز جمعیتی می‌شود، که در گذر زمان، باعث تحکیم روابط و مناسبات مابین افراد و در نهایت کاهش قدرت نامتعادل اجتماعی و به وجود آمدن نوعی حس تعلق مکانی (سرزمینی)، اتحاد میان مردم، ملت‌ها و ایجاد صلح، همبستگی و پرهیز از هرگونه تحریف محلی و سرزمینی می‌شود. همچنین اماکن تاریخی و باستانی به علت کم توجهی و نبود اعتبارات لازم برای مرمت و نگهداری در حال تخریب و نابود شدن هستند. «در صورت توسعه صنعت گردشگری می‌توان انتظار داشت که از تخریب و نابودی این آثار تاریخی-فرهنگی جلوگیری به عمل آید» (مدھوشی و دیگران، ۱۳۸۲: ۲۹).

۳-۲ آثار زیست‌محیطی

اگر توسعه پیشرفتی همه‌جانبه در زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و زیست‌محیطی؛ بهویژه با در نظر گرفتن عدالت اجتماعی اقتصادی و تأمین منافع آیندگان تعریف شود. برقراری بهینه مناسبات متقابل انسان و محیط در هر منطقه جغرافیایی؛ به‌گونه‌ای که انسان ضمن برخورداری و بهره‌برداری کامل از این ظرفیت‌های محیطی تعادل محیط را نیز حفظ کند، از نمودهای توسعه است (هجرتی، ۱۳۷۹: ۱۹). ازین‌رو، دستیابی به سطح قابل قبولی از توسعه در روستاهای مستلزم بهره‌گیری از گزینه‌های گوناگون و متنوع است، که گردشگری و بهره‌برداری از ظرفیت‌های فرهنگی، تاریخی، محیطی و بوم‌زیستی روستاهای یکی از این زمینه‌های است. از آنجا که اصل اولیه توسعه اعم از شهر و روستا منوط به تشخیص و تعیین عوامل پیچیده طبیعی و انسانی؛ یعنی برنامه‌ریزی با تکیه بر شناسایی توانانها و ترتیبات موجود در هر مکان است. گردشگری که در حال تبدیل شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهانی است، می‌تواند به عنوان رکن اصلی توسعه پایدار جوامع محسوب شود. بنابراین توسعه گردشگری روستایی از یک طرف می‌تواند نقش مهمی در تنوع‌سازی اقتصادی روستاهای در قالب صنعت توریسم ایفا کند و از طرف دیگر وسیله‌ای برای تحریک رشد اقتصاد ملی (از طریق غلبه بر انگاره‌های توسعه‌نیافتدگی و بهبود استاندارد زندگی مردم محلی) به شمار آید (اردستانی،

۱۲ کیلومتری شهر نورآباده (مرکز شهرستان) و ۱۴۰ کیلومتری شهر شیراز و ۲ کیلومتری راه اصلی استان‌های فارس، کهگیلویه، خوزستان قرار گرفته است. (نقشه ۱). این روستا در ناحیه‌ای جلگه‌ای و در حاشیه رودخانه فهلهیان (سرشاخه‌های رودخانه زهره) و ارتفاع ۸۳۰ متر از سطح دریا از نظر اقلیمی دارای تابستان‌های نسبتاً گرم و زمستان‌های خنک و معتدل است. همچنین به‌دلیل همچواری با رودخانه دائمی فهلهیان؛ طبیعتی زیبا و دیدنی، بهویژه در اوخر زمستان و اوایل بهار دارد که هر بیندهای را به سوی تماشای مزارع سرسبز (گندم، علوفه) گل‌های وحشی و گردنه‌های زیبای کوه بال‌سبز با صخره‌ها و دره‌های زیبا که همچون ذذی محکم فهلهیان در جوار آن به آرامی با تاریخی پر فراز و نشیب - شکل، رشد و نمو یافته است، می‌کشاند. بدین منوال وجود آب دائمی، آرام و غیر متلاطم در کف رودخانه فهلهیان، هوای آفتایی، دمای مناسب و نسیم خنک، بستری مساعد برای انجام ورزش‌های قایقرانی (در هنگام پرآب بودن رودخانه)، شنا، فوتbal ساحلی، ماهیگیری و استراحت فراهم آورده است.

فهلهیان در گذرگاه تاریخ

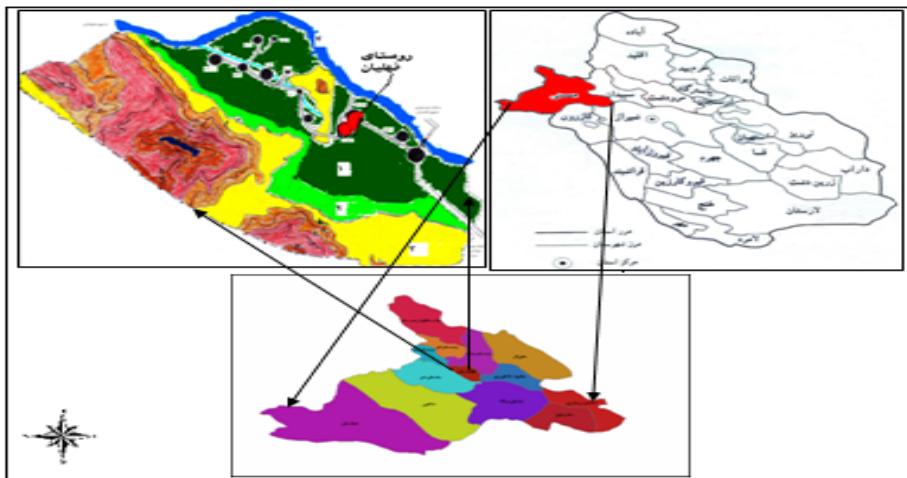
فهلهیان یکی از روستاهای قدیم استان فارس و حتی کشور است و قدمت آن بنا بر اسناد و مدارک تاریخی به دوران هخامنشیان و ساسانیان می‌رسد. در بعضی منابع نیز به شهر خویذان یا شولستان نامیده شده است. در به پاره‌ای از این مطالب اشاره خواهیم کرد. در فارسنامه ناصری آمده است که بعد از خرابی شهر نوبندگان قریه «فهلهیان» را قصبه شولستان قرار داده‌اند و آنچه از لوازم و آبادی بود مانند حمام‌ها، مساجد، مدرسه و کاروانسرا و بازار در این قصبه ساختند (فسائی، ۱۳۶۷: ۱۵۶۱). و آن قریه‌ای است قصبه مانند و محلی است خاطرپسند، در دامن کوه صعبی واقع شده، در عصر قدیم شهر عظیمی بوده

(۲۵۲: ۱۳۸۷). از این بعد از توسعه روستا باید ضمن حفظ محیط زیست روستا اهداف و نیازمندی‌های تفریحی گردشگران را نیز تقویت کند، که این کار می‌تواند با استفاده بهتر از مکان‌های تاریخی - طبیعی به عنوان مکملی برای درآمدهای حاصل از کار کشاورزی مطرح شود. بنابراین، گردشگری را باید محصول جدید نقدینه‌ساز درآمد، که با توزیع مجدد و به جریان انداختن بیشتر و سریع‌تر پول و ایجاد اشتغال به عنوان راه علاج بسیاری از جوامع (روستایی) که با مشکلات اقتصادی روبرو هستند، دانست (زنگی‌آبادی و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۳۴). همچنین با مطالعه روند مهاجرت‌ها از روستا به شهر می‌توان دریافت که گسترش شهرنشینی موجب کمبودهایی چون امکانات اجتماعی (ضعف زیرساخت‌ها) و کمبود درآمد (ضعف اقتصادی) برای روستائیان شده است و در این راه، اگر ما به گردشگری روستایی به عنوان عاملی برای توسعه اجتماعی - اقتصادی روستاهای توجه کنیم از تبدیل شدن این نواحی به روستاهای فقیر و در حال فرسایش جلوگیری کرده و با این کار گویی در کالبد روستا روحی دیگر دمیده‌ایم (روستاسکه و دیگران، ۱۳۸۵: ۲۹). از این‌رو، صاحب‌نظران تنها راه احیای مجدد روستاهایی را که با روند روزافزون تخریب و افول کشاورزی همراه است را ارائه برنامه‌ها و استراتژی‌های جزوی می‌دانند که بتوانند از کلیه ظرفیت‌های (طبیعی - انسانی) آنها بهره ببرند، و باعث ایجاد درآمد و افزایش رفاه زندگی ساکنان این روستاهای بشوند (Nitsh, 1995: 181).

از این‌رو، می‌توان با گسترش گردشگری به عنوان جایگزینی برای فعالیت‌های کشاورزی و جبران کمبود یا نبود فعالیت‌های صنعتی در این نواحی، به توسعه دست یافت.

معرفی روستای مورد مطالعه

روستای فهلهیان به عنوان مرکز دهستان فهلهیان با ۱۲ روستای حوزه نفوذ از توابع شهرستان ممسنی در فاصله

نقشه ۱. موقعیت سیاسی و جغرافیایی روستای فهlian در استان فارس و شهرستان ممسنی.

از دایرۀ حوزه نفوذ آن در شهرستان کاسته شد و به صورت یک نقطۀ روستایی (مرکز دهستان) درآمد.

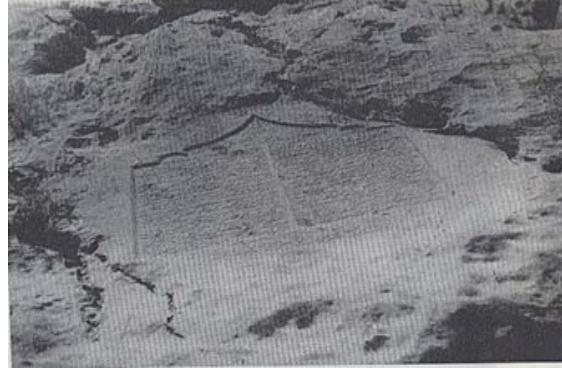
معرفی اجمالی جاذبه‌های گردشگری روستای فهlian

(الف) شهر قدیمی فهlian: در فاصلۀ ۵۰۰ متری و در جنوب شرقی روستای فهlian کنونی آثاری چند از شهر قدیمی، که به مرور زمان و در گیرودار تندباد حوادث تخریب و نابود شده؛ به جای مانده است. در زیر به پاره‌ای از باقیات این شهر اشاره می‌کنیم (عکس ۱). همچنین دو بده^۱ سیاح و مؤلف معروف کتاب لرستان در سال ۱۸۴۱ در فهlian آثاری از دیواره کهنه شهر، یک قلعه و سایر بناهای آنجا را دیده است. طبق توضیحات گاویه در کتاب (آرجان و کهگلوبیه)، فهlian همان شهر یا قصبه‌ای است که طی چند قرن در سفرنامه‌ها و متون جغرافیایی اسلامی به زبان‌های فارسی و عربی، قصبه خوبذان ضبط شده است (اقداری، ۱۳۵۹: ۵۹۳).

(ب) کتبیه زردادجی: در پای کوه بال سبز و در کنار کاریزهای مخربه شهر قدیمی فهlian دو کتبیه مشرف به

است، که اکنون عالمت و شهریت آن باقیست (گرمرودی، ۱۳۷۰: ۹۲). احمد اقتداری در کتاب اقلیم پارس می‌نویسد که خط سیر جاده شاهی از تخت‌جمشید به شوش از فهlian می‌گذرد و میان ده سروان فهlian، منزلگاه دیگری از عهد هخامنشی وجود دارد که اقامتگاه بعدی پادشاهان هخامنشی است (اقداری، ۱۳۵۹: ۵۹۸).

در منابع تاریخی آمده که فهlian از قرن ششم اسلامی به بعد در اثر مهاجرت قوم شول به این محل نام شولستان گرفت و به همین سبب در منابع تاریخی عهد تیموری از آن به «مال امیر شول» نام برده شده است (حبیبی فهlianی، ۱۳۷۱: ۱۹۵). در دوران حکومت آل سلغر و آل مظفر (اتابکان فارس) فهlian رونق تجاری بسیاری داشت که تا عهد صفویه، بازارچه و حمام‌ها و مساجد آن آباد و نهرهای متروک آن بازسازی شده که آثار آن هنوز باقی است (مجیدی کرائی، ۱۳۷۱: ۸۵). فهlian که از قرن چهارم ه.ق تا سال (۱۳۴۱ شمسی) مرکز حکومتی ایلات ممسنی بوده و در زمان حکومت پهلوی اول مراکز شهری، از جمله ادارات دولتی در آن مستقر بودند از سال ۱۳۴۱ با تبدیل ممسنی به شهرستان و انتخاب روستای نورآباد به عنوان مرکز شهرستان به تدریج

عکس ۲. کتیبه زرده‌گچی در دامنه کوه بال سبز، قرن ۱۲ ه.ق.

عکس ۳. حمام محمد کاظم قرن چهارم ه.ق.

عکس ۴. آسیاب تاریخی فهلیان قرن پنجم ه.ق.

ح) پل روگذر آب (دره سواره): در جنوب شرقی فهلیان اثری از یک پل سنگی ساروچی مربوط به قرن پنجم ه.ق روی دره به طول ۳۰ متر و عرض ۳ متر قابل مشاهده است.

عکس ۱. سکه‌های ساسانی مکشوفه در کهن شهر فهلیان، مربوط به سلطنت خسرو انشیروان و خسرو پرویز به سال ۵۳۲ م.

حمام تاریخی فهلیان، در یازده سطر و به سال ۱۶۳ ه.ق (واخر افشاریه) به دستور فرمانروای حاکم - بازماندگان نادرشاه - حک شده است که نشان از رونق و زمامداری امیران در این ناحیه دارد (عکس ۲).

ج) حمام‌های تاریخی: این حمام‌ها که هر دو مربوط به قرن سوم و چهارم ه.ق هستند و در فهرست آثار ملی نیز به ثبت رسیده‌اند، یکی کاملاً نابود شده و فقط چند دیواره و آثاری چند از آن باقی مانده است؛ ولی حمام (ملّا محمد کاظم) پابرجا و آثاری از آن هویداست. (عکس ۳).

د) آسیاب‌های آبی: از هفت آسیاب آبی موجود در فهلیان یکی مربوط به پیش از اسلام و شش مورد دیگر مربوط به پس از اسلام است. از این آسیاب‌ها یکی که مربوط به قرن چهارم هجری قمری است، پابرجا مانده و مابقی فقط مخروبه‌هایی از آن‌ها به یادگار مانده است. (عکس ۴).

و) دخمهٔ حجاری شده (استودان): استودان‌ها، دخمه‌هایی بودند که در سنت و کیش زرتشتیان برای مدت معینی مردگان را در آن‌ها قرار می‌دادند تا پرندگان و لاشخوران از گوشت و پوست اجساد تغذیه کنند و سپس استخوان‌های بدون گوشت را جمع‌آوری و در قبرستان دفن می‌کردند (حیبی فهیلیانی، ۱۳۸۴: ۱۳۶). این دخمه که بر کمرکش کوه تپ تپوی فهیلیان حجاری و تعییه شده، بدون شک متعلق به هخامنشیان بوده است. (عکس ۵).

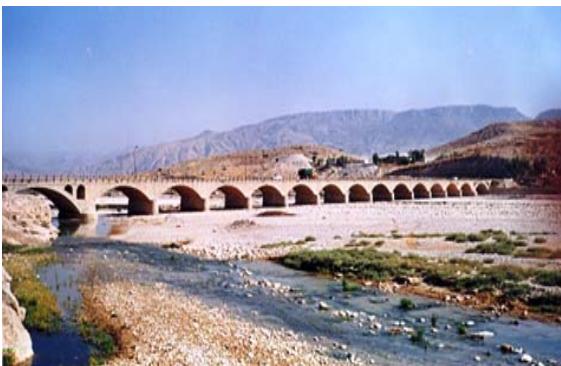
عکس ۵. دخمهٔ حجاری شده (استودان) در کوه تپ تپوی فهیلیان مربوط به دوران هخامنشی.

ه) کاخ‌ها: در کنار آثار تاریخی شهر قدیمی فهیلیان و در چهار کیلومتری آن در محلی به نام سروان بقایای یک کاخ سلطنتی با ته ستون‌های منقوش آن که حکایت از دوران هخامنشی دارد، قابل مشاهده است. در نزدیکی این ته ستون‌ها؛ آثاری از یک شهر کهنه و مدفون در خاک و همچنین تعدادی ستون به سبک ته ستون‌های هخامنشی در تخت جمشید دیده می‌شود، که به کاخ «لیدوما» - چهارمین کاخ بزرگ هخامنشی - مشهور است و استراحتگاه بین راهی امراض هخامنشی بوده است. (عکس‌های ۶ و ۷).

ی) پل فهیلیان: در قسمت شرق پل کنونی فهیلیان (در فاصله دو کیلومتری روستا)، اثری از یک پل قدیمی به موازات آن دیده می‌شود که بر اثر نابسامانی‌های طبیعی و تاریخی نابود شده و پل کنونی آن در سال ۱۳۲۸ ه. ش به وسیله آلمانی‌ها ساخته شده است (عکس ۸).

عکس‌های ۶ و ۷). ته ستون‌های از «لیدوما» چهارمین کاخ بزرگ هخامنشی در (سروان) فهیلیان. بهار ۱۳۸۷.

عکس (۸). پل جدید فهیلیان، ساخته شده در سال ۱۳۲۸ ه. ش، در کنار پایهٔ پل قدیمی دوران هخامنشیان.

دوره‌ای، تغییر در قیمت محصولات به تنها بی پاسخگوی درآمد روستائیان نیست باید در جستجوی راهکارهایی برای افزایش درآمد و اشتغال پایدار برای روستائیان باشیم. به منظور رفع مشکلات فوق، افزایش درآمد روستائیان و ایجاد اشتغال در این نواحی جمعیتی گردشگری روستایی نقش فوق العاده‌ای می‌تواند داشته باشد. به نحوی که این صنعت با بهره‌گیری مناسب از منابع و ظرفیت‌های طبیعی و انسانی بالقوه، جدا از توان اشتغال‌زاگی بالایی که دارد، می‌تواند با حل مسائل فقر و نابرابری، توزیع درآمد و امکانات، ایجاد امنیت محلی، ترویج روحیه و فاق و پاسداشت میراث‌های فرهنگی بومی برای زمینه‌سازی به منظور توسعه پایدار روستایی مؤثر باشد.

بنابراین، دستیابی به سطح قابل قبولی از فرایند توسعه در روستاهای مستلزم بهره‌گیری از گزینه‌های گوناگون و متنوع است. اگر گردشگری در کنار اقتصاد کشاورزی روستاهای قرار گیرد؛ می‌تواند یک فرصت استثنایی برای احیای روستاهای و اقتصاد آن‌ها باشد. به عبارت دیگر صنعت گردشگری به عنوان یک کارکرد اقتصادی مکمل در کنار سایر فعالیت‌های تولیدی و خدماتی در سطح مناطق روستایی و محلی جریان دارد، که می‌تواند به عنوان ابزار زمینه‌ساز توسعه اقتصادی در جوامع محلی ایفای نقش کند و ضمن افزایش تعاملات اقتصادی رشددهنده و رشد یابنده میان بخش‌های مختلف اقتصادی روستا موجب گسترش تعاملات اجتماعی میان جوامع روستایی - شهری و اقوام و ملل مختلف شود. پس؛ برای افزایش استانداردهای زندگی روستائیان و همچنین کاهش فقر و نابرابری در محیط‌های روستایی (با توجه به افول و کم بازده بودن مشاغل کشاورزی و صنایع دستی در روستا)، گردشگری به عنوان یک گزینه مکمل درآمدی می‌تواند به عنوان چشم‌اندازی مطمئن

ن) بقاع متبرکه: در حدود شش امامزاده در جنوب فهلهیان و در نقاط باستانی این روستا قرار دارند. که روی آرامگاه دو امامزاده (محمد شهدا) و بی‌بی مرضیه خاتون، (خواهر امام رضا) ضریح و بارگاهی ساخته‌اند. که زیارتگاه اهالی منطقه ممسنی است. (عکس‌های ۹ و ۱۰).

عکس ۹. بارگاه متبرکه بی‌بی مرضیه خاتون (خواهر امام رضا «ع»).

عکس ۱۰. بارگاه متبرک امامزاده محمد شهدا.

تجزیه و تحلیل

با توجه به ساختار اقتصادی - اجتماعی نامتوان کشورهای در حال توسعه و ایجاد شکاف بین عرصه‌های سکونتگاهی مختلف این گونه جوامع، رفع فقر و رسیدن به توسعه پایدار ملی در گرو توجه به کلیه نواحی و خرده عناصر مربوط به آن‌هاست. ازین‌رو، می‌توان گفت که ریشه تمامی مشکلات و مسائل عقب‌ماندگی مثل فقر گسترده، نابرابری در حال رشد، رشد سریع جمعیت در شهرها و بیکاری فزاینده در مناطق روستایی است. و از آنجا که بخش کشاورزی به دلایلی نظیر کمبود زمین، خشکسالی‌های

یک توسعه درونزا را به تصویر کشیده و راهی طبیعی برای بهبود وضعیت مناطق روستایی مطرح باشد.

نتیجه

امروزه گردشگری به عنوان یکی از ارکان اصلی اقتصاد جهانی سهم چشمگیری را در معادلات بین المللی ایفا کرده است. از این رو با توسعه فعالیت‌های گردشگری و شناساندن بخشی از جاذبه‌های جهانگردی ایران به خصوص در روستاهای، می‌توان به بهبود و ارتقای سطح این فضاهای کمک شایانی کرد و برای بهسازی و بازسازی کالبد اقتصادی و اجتماعی آن‌ها گام‌های مؤثری برداشت و با توسعه گردشگری روستایی به اقتصاد ملی کشور کمک کرد. در پژوهش حاضر ضمن تحلیل ادارکی مباحث مربوط به گردشگری روستایی و نقش آن در توسعه روستایی به معرفی جاذبه‌ها و پتانسیل‌های طبیعی - تاریخی گردشگری در روستای فهیلان از توابع بخش مرکزی شهرستان مسمنی اقدام شد. بررسی جاذبه‌های توریستی روستای فهیلان حاکی از وجود تنوع و فراوانی دارد. وجود جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، فرهنگی، هنری، مذهبی، ورزشی و به خصوص باستانی (وجود کاخ‌ها ستون‌ها و نقوش برجای مانده از تاریخ کهن) در این محل حاکی از آن است که این روستا از قابلیت‌ها و توانمندی‌های فراوانی در زمینه جاذبه توریستی برخوردار است. به عبارت دیگر روستای فهیلان که از قرون اولیه قبل از میلاد تا ۱۳۴۱ هجری شمسی مرکز حکومتی ایالت مسمنی به شمار می‌رفت، طی این تاریخ آثاری همچون کاخ‌ها، بناهای مساجد و مدارس فراوانی برای تحصیل و تهذیب در آن ساخته شده، که بسیاری از این بناهای قابل مشاهده و پابرجاست. وجود جاذبه‌های فراوان انسانی- طبیعی و تاریخی در این روستا نشان از این دارد که این آبادی از توانمندی‌ها و ظرفیت‌های فراوانی در خصوص جذب گردشگر برخوردار است. به گونه‌ای که همه ساله از

- زنگی آبادی، علی، جمال محمدی و دیبا زیرک باش؛ «تحلیل بازار گردشگری داخلی شهر اصفهان»، فصلنامه جغرافیا و توسعه، زاهدان، شماره ۸، ۱۳۸۵.
- رستاسکه، مجید و زینب رمضانزاده؛ «گردشگری روستایی و توسعه پایدار»، ویژه‌نامه نخستین همایش توسعه گردشگری روستایی و عشاپری، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌ها، ۱۳۸۵.
- سینایی، وحید؛ «توسعه پایدار و گردشگری»، دو ماهنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۹۶ - ۹۵، ۱۳۷۹.
- شارپلی، ریچارد جولیا؛ گردشگری روستایی، رحمت‌الله منشی‌زاده و فاطمه نصیری، منشی، تهران، ۱۳۸۰.
- صباغ کرمانی، مجید؛ اقتصاد منطقه‌ای «شوری‌ها و مدل‌ها»، سمت، تهران، ۱۳۸۰.
- فسائی، حسن بن حسن؛ فارس‌نامه ناصری، منصور رستگار فسائی، امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۷.
- قادری، زاهد؛ اصول برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌ها، تهران، ۱۳۸۳.
- گرموودی، میرزا فتاح خان؛ سفرنامه ممسنی، چ ۲، مستوفی، تهران، ۱۳۷۰.
- مافی، عزت‌الله و مهدی سقایی؛ «تحلیلی بر گردشگری روستایی در پیرامون کلان‌شهرها»، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۱۰، مشهد، ۱۳۸۷.
- مجیدی کرائی، نورمحمد؛ تاریخ جغرافیای ممسنی، علمی و فرهنگی، تهران، ۱۳۷۱.
- مقصودی، طهماسب و فرهاد لشگرآرا؛ «توریسم، توسعه و روستا»، ماهنامه جهاد، شماره ۲۶۴، تهران.
- محلاتی، صلاح الدین؛ «محیط زیست طبیعی و توسعه جهانگردی پایدار»، اقتصادی، تهران، ۱۳۸۳.
- مدهوشی، مهرداد و نادر ناصرپور؛ «ازیابی موانع توسعه صنعت گردشگری در استان لرستان»، فصلنامه پژوهش‌های بازرگانی، شماره ۲۸، ۱۳۸۲.
- هجرتی، محمدحسن؛ جغرافیا و توسعه روستایی، مرکز آباد، تهران، ۱۳۷۹.
- واي.گي، چاگ؛ جهانگردی در چشم‌اندازی جامع، علی پارسائیان و محمد اعرابی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران، ۱۳۸۲.
- Nitsh, B. and van Straaten, J. (1995): Rural Tourism Development: Using a Sustainable Tourism Development Approach in H. Coccossis and P.

نگهداری هر چه بیشتر از جاذبه‌های گردشگری روستا؛^۷ برگزاری جشنواره‌ها و یادواره‌های تاریخی - مذهبی در روستا و نیز راهاندازی بازارهای فصلی برای فروش و به نمایش گذاشتن تولیدات زراعی و صنایع دستی روستا و شرکت فعال در نمایشگاه‌های سراسری کشور؛^۸ احداث، تجهیز و گسترش تسهیلات بهداشتی - امنیتی و نیز گسترش شبکه‌های ارتباطی مانند خطوط حمل و نقل عمومی در حد فاصل شهر نورآباد و روستا و نیز میان نقاط دیدنی؛^۹ فعالیت بخش خصوصی در زمینه سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف گردشگری روستایی ضمن ارائه تسهیلات لازم به این بخش؛ نظیر امام‌های بلندمدت، واگذاری زمین با بهای دولتی برای ایجاد و تأسیس مکان‌های تفریحی - اقامتی و مذهبی در روستا.

منابع

- اردستانی، محسن؛ مبانی گردشگری روستایی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۷.
- ازکی، مصطفی و علی ایمانی؛ توسعه پایدار روستایی، اطلاعات، تهران، ۱۳۸۷.
- اقداری، احمد؛ خوزستان کهگیلویه و مسمنی، ج ۳، انتشارات اجمان آثار ملی، تهران، ۱۳۵۹.
- پاپلی‌بزدی، محمدحسین و مهدی سقایی؛ گردشگری، ماهیت و مقاییم، سمت، تهران، ۱۳۸۵.
- جوان، جعفر؛ «نقش گردشگری روستایی در توسعه منطقه‌ای»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، شماره دوم، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۳.
- حبیبی فهیلیانی، حسن؛ ممسنی در گذرگاه تاریخ، نوید، شیراز، ۱۳۷۱.
- حبیبی فهیلیانی، حسن؛ آثار پیش از تاریخ و دوران تاریخی و مشاهیر ممسنی، بنیاد فارس‌شناسی، شیراز، ۱۳۸۴.
- دیائی، پرویز؛ شناخت جهانگردی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ۱۳۷۱.
- زاهدی، شمس‌السادات؛ مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار با تأکید بر محیط زیست، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ۱۳۸۵.